

Володимир МЕЛЬНИК

УДК [821.161.2'061.Франко:394.94]-5"2016"

СЛОВО НА МОГИЛІ

ІВАНА ФРАНКА

з нагоди 100-річчя його відходу у вічність

Високопреосвящений владико!

Всечесні отці!

Дорога львівсько громадо!

Високоповажні пані та панове!

Сьогодні нас зібрала тут, у цьому святому місці – місці пам'яті, молитви й скорботи, – сумна подія, віддалена від нас у часі віковою дистанцією, проте досі не забута, бо відлунює в наших душах поминальним дзвоном і нині.

Сто років тому, о четвертій годині пополудні, перестало битися серце одного з найвидатніших українців і водночас – одного з найяскравіших представників духовно-інтелектуальної Європи Івана Франка.

Він помер у самотності, проте пригорнув до себе цілий гурт талановитих сучасників: літераторів, публіцистів, науковців, громадських і політичних діячів.

Не мав тоді біля себе рідних дітей, проте виховав цілу генерацію своїх духовних спадкоємців.

Не залишив після себе великого маєтку чи мільйонних статків, проте своєю титанічною творчістю завзято споруджував високий собор української культури – органічної й необхідної частини величної будови європейської цивілізації.

У душі кожного українця вкарбоване ім'я цієї геніальної людини, в пам'ять про яку нас знову змушує замислитися про власне минуле, сучасне й майбутнє, про одвічну колізію свободи й необхідності, про складну діалектику скінченності людського існування й нескінченності людських прагнень, про життя, смерть і безсмертя.

Далекого 1956 року відірваний від рідного окупованого радянською ордою краю Євген Маланюк у лаконічній, однак вельми концептуальній розвідці «Франко незнаний», розмірковуючи про вплив генія на інтелектуальне та національне зростання українства, з прикрістю констатував: «Прошло 40 років з дня смерті Франка, років насичених судьбоносними для нас історичними

подіями, років пробудження і зриву нації, але і років наших фатальних історичних хиб і національної сліпоти, років, у яких так трагічно відчувалася неprisутність саме Франка».

Минуло 60 літ з часу Маланюкового словлення болісного факту неprisутності Франка і цілісеньке століття з часу відходу великого українця у вічність, а ми все більше і гостріше відчуваємо певну порожнечу, відсутність того, кого називаємо українським мудрецем, Мойсеєм і пророком.

Один із найцікавіших українських філософів кінця ХХ – початку ХХІ століття Сергій Кримський у своїй книзі «Запити філософських смислів» писав: «Спробуйте відповісти на питання – чи завершена книга життя Сковороди, яку він, мов рукопис, складав із символічного значення своїх побутових вчинків? Чи згасла зірка духовності Сократа? Чи закінчилась втеча Толстого з Ясної Поляни, чи вона спрямовувалась в іншу далечінь?»

Дозволимо собі продовжити цей ряд ще одним іменем, яке так багато означає для нас, українців. Чи завершилася мандрівка Франкового духу тут, на Личаківському цвинтарі, під символічною фігурою Каменяря? Чи змаліла з дистанції часу потужна гравітація «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить, за словами Марка Черемшини, далеко дальше?»

На мою думку, відповіді на ці запитання очевидні. «В історії людства, при всій незліченній багатоманітності її подій, що виникають та зникають у темряві часів, як вогні феєрверку, є сталі, незгасні за своїм значенням явища, що завжди знаходяться на авансцені нашої пам'яті», – слушно продовжував свої роздуми над запитаннями філософських смислів професор Кримський, кваліфікуючи такі феномени, як «прозріння метаісторії, що зорієнтована вже на погляд вічного, абсолютного, істинного, того, що невіддасне плінності».

Переконаний: Іван Франко – саме таке метаісторичне явище української та світової культури, воно невіддасне плінності – це явище, якому не загрожує короточасна доля «вогнів феєрверку», бо саявом свого духа, горінням, а не тлінням інтелекту він і досі огріває своїх нащадків та освітлює їм шлях у тривожне майбуття. Франко – це не тільки історична постать другої половини ХІХ – початку ХХ століть; це духовна константа, імператив самосвідомості українства. Саме тому йому заслужено належить довічне місце на авансцені нашої пам'яті та діянь пройдешніх поколінь. І передусім пам'яті національної.

«Після Шевченка долю поета-проводиря національного ідеалу українського народу перейняв Іван Франко, і це високе покликання гідно і з честю виконав». Ці афористично стислі й влучні слова належать не поетові й не літературознавцеві, а українському політичному діячеві національного відродження першої третини ХХ століття – Симонові Петлюрі. Символічно, що таку високу оцінку національному чинові українського Мойсея дав напередодні визвольних змагань 1917–1921 років не хто інший, як Головний отаман українського війська, провідний діяч Центральної ради та Директорії, – він закладав основи української

державності, а теоретичні підвалини цієї державності заклав у своїх творах його попередник – Іван Франко.

Це переконання стало можливе саме тому, що система франківської творчості охоплює цілісно-взаємопов'язану сукупність різного роду духовно-інтелектуальних практик, які об'єднані передусім науково обґрунтованим проектом майбутнього української нації та історії та ідеєю культурної цілісності та культурної специфічності України.

Іван Франко у духовному просторі українства був явленням у ній національного інтелекту. Що характерно, можливо, саме цей розум і давав змогу Іванові Франку сягати філософських глибин у збагненні світу, окрилював нестримним духовним бажанням зрозуміти буття в його культурному сенсі, зумовив універсалізм його мислення, нахил до системності та методичності в осягненні дійсності.

Франко, за висловом Євгена Маланюка, «став велетенським етапом на труднім і невдячнім шляху національної мислі». Інтелектуальний подвиг цього речника і мученика національної ідеї, на мій погляд, полягає насамперед у точному формулюванні, глибинному осмисленні та філософському обґрунтуванні трьох важливих ідей. Це – ідея поступу, ідея свободи та ідея праці.

Перше, ідея поступу – це віра в неупинний і нескінченний розвиток людства, неоднолінійний, різноспрямований, зиг'загоподібний, але загалом висхідний. «Ціла історія нашої цивілізації, – стверджує Іван Франко, – матеріальної і духовної, се не що інше, як поступенне, систематичне і ненастанне відсування, віддалення границь неможливого». Поступ як постійне подолання самого себе, удосконалення свого буття, розширення меж людських можливостей – незмінний Франків орієнтир, від молодечих «Мислей о еволюції в історії людськості» до сповненого філософічної і багато в чому пророчої мудрості трактату «Що таке поступ?». Говорячи про Франків активний пошук відповіді на питання – «поступ і людина?», варто згадати, що саме він доклав надлюдських в міру зусиль, за для уможливлення такого поступу.

Друге. Найвища мета людського поступу, за Франком, це – свобода. Власне кажучи, поступ – не що інше, як прогрес у свободі. А духовна, соціальна, політична й економічна емансипація особистості й нації – найважливіше досягнення європейської цивілізації. Водночас, як зазначав Франко, «свобода – не готовий печений хліб, котрий можна краяти і їсти; свобода – се школа, в котрій люди вчать жити по-людськи, так, аби нікому не було кривди...». «Свобода – се не ланцюг, який можна склеїти в огні і сформувати ударами молота. Свобода – се коштовний плід, що досягає і набирається солодоців у сонячній світлій теплі», – переконливо обґрунтував Франко.

Третє. Ідея праці і, додам, волі визначає спосіб здобування цього коштовного плоду, осягнення цієї високої мети – свободи і національної незалежності. Адже «тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане

нашим добром», – декларував у виступі на своєму творчому ювілеї 1898 року той, хто змалечку засвоїв собі заповідь ненастанної праці і чиїм покликанням до останнього подиху було «працювати, працювати, працювати». «Лиш в праці варто і для праці жити», – ось лейтмотив Франкової творчості і кредо Франкового життя.

Саме ця філософська тріада – поступ, свобода і праця – ймовірно, становить концептуальну основу Франкової оригінальної філософської системи, яку свого часу професор Іван Денисюк запропонував назвати терміном «франкізм». Важливою ознакою цієї філософської системи є принцип поєднання, узгодженості екзистенційно-духовної стихії з розумом, що виражає ідею, лише у Франка чітко артикульованою ідею інтелектуальної розмірності буття, іншими словами – розумності буття.

Усі три означені вище ідеї органічно поєднуються у четвертій ідеї – ідеї нації. Ідеал національної самостійності, суверенності й соборності, до необхідності формулювання якого українська політична думка в особі Франка дозріла щойно на зламі XIX–XX століть – орієнтир національного поступу і візія омріяної свободи, і заклик до пильної, невсипущої праці. «...Синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного життя і розвою нації, – постулював мислитель у статті «Поза межами можливого», одному з перших маніфестів українського націоналізму. І далі наставляє Іван Франко: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації».

Цей національний імператив понад столітньої давності, переконаний, сьогодні зберігає свою пекучу актуальність, як і Франковий універсал національної єдності та соборності: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями, – молитовно звертається сьогодні Іван Франко до нас, – бути українцями не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів, і це почуття не повинно бути у нас голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нещирий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею». На цьому наголошує Іван Франко.

Чути себе насамперед українцями, боліти кожним болем Батьківщини і тішитися кожним її успіхом, любити її своїми практичними вчинками, а не порожніми галасливими фразами, поступатися власними амбіціями задля національних інтересів, на моє глибоке переконання, – в цьому суть української ідеї за Іваном Франком.

Своєю подиву гідною невтомною, багатогранною працею наснаженою нескореним духом – «Дух, що тіло рве до бою» – Франко не рідко викликав захоплення сучасників. Приміром, завжди стриманий і надміру скупий на позитивні оцінки Михайло Грушевський у статті з вельми промовистою назвою «Апостолові праці» писав про Франка: «З титанічною витривалістю, гарячковою заподливістю, з предивною різноманітністю і многосторонністю він працював. Працював і дійсно дав своєму народові такий невичерпний скарб, викував для нього таку зброю, що її значення можна буде оцінити відповідно тільки згодом з далекої перспективи історії». Прислухаймося до поради Грушевського і попробуймо оцінити з нашої далекої перспективи історії численні здобутки Івана Франка. Ми можемо засвідчити, що він висловлював пророчі речі, неначе заглядаючи в майбутнє. По-особливому відчував нерв історичного процесу, відтак зумів спрогнозувати реальні виклики для України через століття.

І сьогодні наша свобода, наша соборність і суверенність знову загрожені через зухвалі зазіхання московських зайд, які топчуть нашу землю, безжалюно знищуючи все українське в анексованому Криму та на окупованій території Донбасу. Тож уже нова генерація українських лицарів проливає свою кров за рідну землю на її східних рубежах, боронячи її від російських варварів. Як і славетні Франкові каменярі, ці новітні герої готові покласти своє життя, «згинути на шляху» задля майбутнього своєї держави.

«Франко зрозумів добре, яку печать кладе на душу цілої нації, і ту свою націю хотів він бачити нацією героїв», – писала Олена Теліга – «поетка огняних меж», національна героїня України.

Поміркуймо кожен наодинці зі собою: чи відповідають наші теперішні помисли і вчинки Франковим сподіванням і мріям? Чи за століття, що минуло від часу його відходу у вічність, ми наблизилися до тих високих мет та ідеалів, які він перед собою і перед нами, нащадками, ставив?

На ці складні питання немає простих відповідей. Не поспішаймо з бадьорим «так», пам'ятаючи, що, за влучним визначенням того-таки Симона Петлюри, Франко – не тільки поет національної честі, а й поет національного сорому. Тож не будьмо наївними: жодні революції – ані Хмельниччина XVII століття, ані національно-визвольні змагання початку XX століття, ані Помаранчева революція та Революція гідності початку століття XXI – не вирішили й не могли в один мент вирішити всі проблеми України й українства.

Твердження, початок думки Івана Франка – «що колись буде така революція, яка одним замахом доконає побіди визискуваних над визискувачами, утиснених над тиранами», «збудоване на фальшивих премісах», переконає Франко. Бо «наші визискувачі й тирани сидять у нас самих. Се наша апатія, наша дурнота і наша трусливість. Ніякий соціальний переворот не увільнить нас від них. А доки вони панують, доти й ніяка переміна на ліпше неможлива. [...] Доки не доконаємо сього внутрішнього увільнення, доти... всі соціальні реформи

безплідні». Тому нам усім необхідно зятимити, національне зростання розпочинається з революції в собі, в кожному з нас.

Мабуть, щодо доцільності й ефективності конкретних політичних і соціальних реформ можна сперечатися. Безперечно одне – чисте золото Франкового слова ніколи не перетвориться на розмінну монету. Коштовні «ізмарагди» його «героїчного інтелекту» ніколи не втратять своєї неперебутньої вартості. З його духа печаттю ми будуємо нову Україну – Молоду Україну, про яку мріялося і марилося йому в тривожних снах. Відчуймо у власній душі печать великого духа цього поета й громадянина, мислителя й мученика і Українця. Адже сьогодні, як ніколи, «нам пора для України жити!»

Слава великому генієві українського народу Іванові Франку!

Слава Україні!